

הקדמת העורכים

"מקרא לישראל" הוא פירוש חדיש ומקצועי למקרא, הנסמך על רבדי התרבות היהודית לדורותיה. הפירוש שם לו למטרה את המשימות הבאות: להתחשב במיטב הידע על נוסח המקרא, בשים לב לעדות תרגומיו העתיקים ולגלגוליו במשך הדורות; להעריך את הצד האמנותי של המקרא, על סוגי הספרות השונים שבו, לאור המקבילות החוץ-מקראיות ובהתחשב בהישגי הפרשנות הקלאסית והחדשה; להביא את מיטב הידע על לשון המקרא, על יסוד חקר הלשונות השמיות, המילונאות והדקדוק המודרניים; להביא את סברות המחקר על התהוות הספרים, כולל בירור זיקתם ההדדית של חלקי המקרא השונים; לתאר את הצד הריאלי של המקרא לאור הממצאים הארכיאולוגיים האחרונים והסברות ההיסטוריות החדשות; לבחון את עולמו הרעיוני של המקרא לאור תולדות המחשבה המקראית והחוץ-מקראית; ולהביא לפני הקורא דיונים שהתעוררו במשך הדורות בקשר לסוגיות הגותיות-פרשניות או היסטוריות מיוחדות – דיונים המשקפים את מקום המקרא בתרבות ישראל והעמים.

הקדמת המחברת

מגילת אסתר ידועה וחביבה על עם ישראל אולי יותר מכל שאר ספרי המקרא. מי שמכיר את חג הפורים מכיר את סיפור אסתר. אפשר לומר שאלמלא חג הפורים ייתכן שהמגילה כלל לא היתה נכללת בתנ"ך, שהרי הסיבה לקיומה היא לשמש אטיולוגיה לחג – לספר לנו מניין בא החג, מדוע עלינו לחוג אותו, ולהראות לנו כיצד לחוג אותו. מאידך, בלי מגילת אסתר ייתכן שלא היינו חוגגים את החג, כי סיפור מרדכי ואסתר נשמר רק במגילת אסתר ואין לו רמז ביתר ספרי המקרא או בספרים החיצוניים. לא ניתן לדעת מה קדם למה, החג או סיפור המגילה, אך ברור ששניהם קשורים זה בזה בקשר אמיץ. מגילת אסתר היא סיפור משמח על חג משמח. ועל־ידי הפירוש ברצוני להוסיף לשמחת המגילה.

הרבה נכתב בשנים האחרונות על מגילת אסתר. בין הפירושים הטובים הם אלה של עמוס חכם, ג'ון לוינסון, דוד קליינס, מיכאל פוקס והפירוש בסדרת עולם התנ"ך שערך יעקב קליין. מטרתי איננה לאסוף את כל אשר נכתב על המגילה, אלא להציג השקפה ברורה וכוללת אודות המגילה ולהצביע על תכונותיה הספרותיות. גישתי תדגיש במיוחד שתי נקודות: (1) סיפור המגילה הוא קומדיה ואפילו פרסה. אין לקרוא את הסיפור כסיפור רציני, אלא כסיפור שתכליתו לשעשע ולגרום לקורא ולשומע לצחוק. (2) יש לקרוא את הסיפור בויקה לסיפורים אחרים אודות מלכות פרס שנכתבו בתקופה הפרסית. סיפורים אלה נכתבו ביוונית על־ידי היסטוריונים יווניים כמו הרודוטוס, ובהם מצויים מוטיבים דומים לאלה הנמצאים במגילה. בפירוש אביא דוגמות לכך, כיוון שהמקורות היוונים עוזרים לנו להבין טוב יותר את המגילה. אולם יש להדגיש כי הגם שהמגילה משתמשת במוטיבים הנמצאים אצל היוונים, אין היא סיפור יווני. מגילת אסתר היא סיפור מקראי המתייחס לסיפורים שונים במקרא, כגון סיפור יוסף, סיפור שאול ואגג, ספר מלכים, ועוד; לכן יש לקרוא את המגילה בהקשרה המקראי. למגילת אסתר מסורת פרשנית מעניינת ועתיקת יומין. מסורת זו נשמרה בתרגומים היווניים (תרגום השבעים ונוסח אלפא), אצל יוסף בן מתתיהו וגם בפירושים המדרשיים של חז"ל. בפירושי אביא מהם כדי להראות כיצד קראו דורות קדומים את הסיפור וכדי להוסיף להנאתם של הקוראים בני זמננו.

משה גרינברג הזמין אותי לתרום פירוש על מגילת אסתר לסדרת מקרא לישראל. אני אסירת תודה לו לא רק על ההזמנה, אלא גם על כל מה שלמדתי ממנו משך שנים רבות, החל מן השנים בהן הייתי סטודנטית שלו בפילדלפיה ועד היום הזה. תודה מיוחדת

לשמואל אחיטוב, עורך מעולה, שעזר לי ועודד אותי לאורך כל הדרך. הפירוש נכתב באנגלית לפי הזמנת ה־Jewish Publication Society והוא יוצא לאור בסדרת הפירושים על חמש מגילות ועל ספר יונה. הפירוש תורגם לעברית על ידי דורון כהן, ואני חייבת לו אלפי תודות על עבודתו המדויקת והיפה. תודה לתלמידי שהשתתפו בשיעורי על מגילת אסתר ועזרו לי להבין אותה הבנה עמוקה יותר; תודה שלוחה גם לעמיתי באוניברסיטת מרילנד ובכל רחבי העולם. ואחרון אחרון חביב יעמוד על הברכה ועל התודה, בעלי, הקורא הראשון של ספרי. ידיעתו הרחבה, ביקורתו העדינה ועידודו הבלתי נלאה מלווים אותי בכל אשר אלך.

סילבר ספרינג, מרילנד. פורים תש"ס

תוכן העניינים

הקדמת העורכים ה
הקדמת המחברת ז
רשימת הקיצורים י

מבוא

- א מדוע נכתבה מגילת אסתר 3
ב מגילת אסתר כקומדיה 4
ג אמנות הסיפור: מבנה, סגנון ושפה 10
ד סיפורים יווניים אודות פרס 15
ה שמות האנשים במגילה 19
ו התקופה הפרסית – סקירה 19
ז מגילת אסתר כסיפור גולה 21
ח קשרי המגילה עם ספרים אחרים במקרא 23
ט מתי והיכן נכתבה המגילה 27
י מתי הוכללה המגילה בקנון 29
יא פורים 31
יב הנוסחים היווניים ויוסף בן־מתתיהו 34
יג פרשנות חז"ל 38
יד אסתר ונשים במקרא 40
טו מבחר ביבליוגרפי 42

פירוש

- כטוב לב המלך ביין (פרק א) 55
חוגגים בפרס (א, א־ח) 56
פרשת ושתי (א, ט־כב) 66
הנערה אשר תיטב בעיני המלך (ב, א־כ) 77
בגתן ותרש (ב, כא־כג) 88
ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה (פרק ג) 90
ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות (פרק ד) 102
שאלתי ובקשתי (פרק ה) 109
איש אשר המלך חפץ ביקרו (פרק ו) 115
איש צר ואויב (פרק ז) 123
ליהודים היתה אורה ושמחה (פרק ח) 130
על כן קראו לימים האלה פורים (פרק ט) 139
דרש טוב לעמו (פרק י) 151

מפתחות

- מפתח לכתובים מחוץ למגילת אסתר שנדונו בספר 157
מפתח לספרים חיצוניים ולמקורות בתר-מקראיים 159
מפתח למקורות קלסיים 160
מפתח העניינים 161

רשימת האיורים

- "והשקות בכלי כסף". גביע זהב (ריטון) פרסי 65
קוביית הפור של יְהוֹלֹ. אשור. ימי שלמנאסר השלישי 101
טביעת חותם-גליל של דריוש הראשון 150

א. מדוע נכתבה מגילת אסתר

מגילת אסתר מספרת את סיפור מקורו של חג הפורים, מלמדת כיצד לתגוג אותו וקובעת את חובת שמירתו לדורות.

הסיפור שמספרת המגילה חסר סבירות היסטורית וחוקרים רבים מסכימים כיום שיש לראותו כסיפור דמיוני, כמוהו כסיפורים אחרים שרווחו בין היהודים בארץ-ישראל ובגולה בתקופה הפרסית ובתקופה ההלניסטית. נראה שהסיפור היה מוכר בגרסות שונות, או שעבר כמה שלבי התפתחות, בטרם נכרך עם חג הפורים ושולב במקרא. כסיפור גולה, סיפור על אודות – ומן הסתם גם עבור – יהודים בגולה בתקופה הפרסית, הוא מתאר תמונה אופטימית על הישרדות היהודים והצלחתם בארץ זרה. בכך הוא דומה לסיפורי גולה אחרים, כגון זה שבספר דניאל (פרקים א-ו), ולהיהודית ולטוביה שבספרים החיצוניים. אולם בשונה מספרים אלה, אין במגילה דמויות חסודות, ואף אין בה דגם לסגנון חיים דתי. מגילת אסתר היא החילונית שבין ספרי המקרא, ואין בה כל אזכור לשמו של האל, למקדש, לתפילה או למנהגים אופייניים ליהדות, כגון כשרות. עם זאת, מבין כל ספרי המקרא שמחוץ לתורה, המגילה היא היחידה שמציגה את מקורותיו של חג חדש. מסיבה זו למצער, אם לא מכל סיבה אחרת, צריכה המגילה להחשב ספר 'דתי'. עניינה העיקרי, עצם ההצדקה לקיומה, הוא מיסודו של חג הפורים.

מגילת אסתר ממסדת את החג כשהיא מספקת אירוע 'היסטורי' של תשועת היהודים שיש להנציחו, וגם את הסמכות, באמצעות איגרת הפורים, להנצחת האירוע לדורות. כשם שהתורה מספקת את הרקע ההיסטורי לחגים הקדומים יותר וקובעת את החובה לקיימם, כך המגילה מספקת את הרקע ההיסטורי לחג הפורים וקובעת את החובה לקיימו. מגילת אסתר היא המסמך המחייב למיסודו של פורים, חג שאינו נזכר בתורה. אולם הציווי שבמגילה שונה מזה שבתורה בנקודה מכרעת: המגילה נזהרת מלומר כי אלוהים הוא שציווה לחוג את חג הפורים. אלוהים כלל אינו נזכר במגילה, והיעדרותו מחזקת את ההבחנה בין התורה ותגיה, לבין המגילה וחגה. אין המגילה מנסה לטעון כי פורים הוא חג קדום שנשכח ונזנח. פורים הוא בבירור חג חדש, שנקבע לאחרונה.

האופן שבו מעניקה המגילה הכשר לחג הבת-תורת הראשון הוא מסורתי למחצה, אך בה בעת גם שייך לזמנו. ההסבר שנותנת המגילה לפורים כאירוע 'היסטורי' שיש להנציחו, הוא על דרך הסיפורים האטיולוגיים בתורה אודות החגים העתיקים והמוכרים. מצד שני, על פי המקובל באותו זמן, אופן מיסודו של החג מחקה את הנוהג המשפטי בפרס. פורים נחקק בדיוק באותה הדרך שבה נחקקו חוקי פרס: במסמך כתוב בידי המלך או האדם המוסמך על ידו, ואשר הופץ ברחבי הממלכה. מדיניות ריטורית זו של מחבר המגילה, שעל פיה נעשה שימוש בצורות מסורתיות ואקטואליות כאחת, הפכה את האטיולוגיה של פורים לקוסמת יותר בעיני קוראיה הקדומים של המגילה. מגילת אסתר היא הגורם המכריע לכך שחג הפורים נחוג במרוצת הדורות. היא אף פרצה את הדרך למיסודם של חגים מאוחרים

יותר, שכמו פורים, ניתן היה למסדם גם ללא ציווי אלוהי, אם הנציחו אירוע חשוב או מילאו תפקיד חיוני בחיי העם היהודי.

השילוב הקיים במגילה בין נושא רציני לסגנון קומי הנו עדות נוספת למדיניות רישורית מוצלחת. האיום להשמיד את היהודים איננו נושא לצחוק, אך למרות זאת המגילה מצחיקה עד להתפקע. החצר הפרסית הרעשנית, על הפגנת המותרות הראוותנית ומשתאות הסביאה המתמידים שלה, איננה דווקא הרקע המתבקש להשמדת היהודים המתקרבת. העלילה מתענגת על ההילולה וגסות הרוח (ואולי זוהי הסיבה העיקרית להעדר שמו של אלוהים מהמגילה). הסגנון קל הדעת של המגילה – המתאפיין בהגזמות, לעג, אי-הבנות קומיות והיפוכי מצבים – מערער את כובד הראש של נושאה. אבל הרקע, העלילה והסגנון מתאימים מאין כמותם לאווירת חג הפורים ולאופן שבו הוא נחוג. רוחה של המגילה תואמת את מטרתה, וזו סיפור קומי עבור חג קרנבל. הסגנון הקומי הוא עדות נוספת לכך שמטרת המגילה היא לספק דגם לחגיגת הפורים ולהעניק לה את ההכשר הנחוץ. גרסות המגילה ביוונית, שאינן מדגישות את חג הפורים, ממעיטות גם ביסוד הקומי. מגילת אסתר העברית וחג הפורים מעניקים לנו חגיגה חצופה להפליא, רווית אופטימיות עליונה, של זהות והמשכיות יהודית.

ב. מגילת אסתר כקומדיה

אחת השאלות הנשאלות בתכיפות רבה ביותר על מגילת אסתר היא: האם האירועים המתוארים בה אמנם התרחשו במציאות? במלים אחרות, האם המגילה מדויקת מבחינה היסטורית? כנגד המהימנות ההיסטורית של המגילה ניצבת העובדה שרכיבים רבים בסיפור סותרים את הידוע לנו על תולדות פרס, או שהם בלתי סבירים מכדי שיהיו אמינים.

- * לא היתה מלכה פרסית בשם אסתר, או מלכה יהודייה כלשהי בפרס, ואף לא היינו מצפים שתהיה.
- * אף שאחשוורוש וזוהו עם קסרקסס מלך פרס, אף מלך פרסי לא נהג, או עשוי היה לנהוג, כשם שנהג אחשוורוש.
- * לא ניתן לשלוט במדינה שבה אף חוק איננו בר שינוי.
- * צו להשמיד את היהודים מתאים פחות מכל לפרס העתיקה, אימפריה שנחשבה סובלנית יחסית כלפי הקבוצות האתניות השונות שחיו תחת שלטונה, ושאף מוארת באור חיובי במקומות אחרים במקרא.
- * קשה להאמין שאסתר הצליחה לשמור את יהדותה בסוד, בשעה שהכל ידעו כי דודנה מרדכי הוא יהודי.

מאידך, אלו המגינים על אמינותה ההיסטורית של המגילה מצביעים על המידע האוטנטי הכלול בה בנוגע לחצר הפרסית, למנהגים ולמוסדות השונים, וכן על השימוש שנעשה במגילה בכמה מונחים פרסיים. אולם השאלה אינה נפתרת על ידי שקילת ראיותיו של צד אחד כנגד האחר, משום שהבא לבחון בקפדנות את הראיות בעד ונגד המהימנות ההיסטורית

להציג לפניהם את אשתו, כאן הוא נותן לכולם לשתות את יינו. כך הוא מראה "את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו" (פס' ד).

כי בן יסד המלך – כי כך גזר המלך.

על כל רב ביתו – על כל השרים הממונים על סדרי ביתו. השווה: "רב טבחים" (מל"ב כה, ח). "רב", תואר שהשתמשו בו גם באשור (*rabā*), שווה ל"שר".

כרצון איש ואיש – יש אירוניה מסוימת בהצבה של 'דת' כנגד "כרצון איש ואיש" (Simon, "Many Thoughts", p. 8). ואמנם, העיסוק בחוק הפרסי הופך למוטיב אירוני במגילה, שלכל אורכה מועלים תירוצים משפטיים תוך חתירה תחתם. האוטונומיה של כל אדם, שהיא בשיאה במשתה, סופגת – לדעת ממוכן – מכה קשה כאשר ושתי מסרבת להופיע.

"והשקות בכלי זהב" (א, ז)

גביע זהב (ריטון) פרסי. מאה ה' לפסה"נ